

Содель О. С.,

аспірант кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ЦІННІСНА КАРТИНА СВІТУ АНГЛОМОВНИХ КРАЇН, УТІЛЕНА В АНЕКДОТАХ, І СПЕЦИФІКА ЇЇ ПЕРЕДАЧІ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню валоративної інконгруентності як засобу трансляції ціннісної картини світу через анекдоти. Подано концептуальний аналіз англійських анекдотів, комічне в яких будується на основі валоративної інконгруентності, з метою визначення основних дійових осіб, тематики та суспільних цінностей, що передаються в англійських анекдотах. Представлено перекладацькі трансформації, зокрема лексико-граматичні, як дієві засоби передачі валоративної інконгруентності під час відтворення англійських анекдотів українською мовою.

Ключові слова: інконгруентність, валоративна інконгруентність, суспільні цінності, концептуальний аналіз, анекдот, комічне, переклад, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Актуальність питання про вивчення комічного в гуманітарних науках в аспекті філософського та філологічного дослідження пов'язана з галуззю комічного, яка давно є предметом наукового інтересу різних учених, але, незважаючи на це, залишається невичерпаною. При цьому дослідження інконгруентності як когнітивного механізму створення комічного сприяє актуалізації прийомів і засобів лінгвістичного й лінгвального рівнів, основою яких є порушення норми. На відхиленні від норми в гумористичних текстах ґрунтуються вся експресія та емоційність анекдоту, що й дає їм змогу виконувати функцію впливу.

Анекдот як текст соціокультурного характеру має не лише розважальну, а й повчальну функцію, передаючи суспільні цінності, притаманні суспільству, мовою якого він створюється. Суспільні цінності в анекдотах транслюються шляхом створення валоративної інконгруентності, вивчення якої допомагає не лише краще зрозуміти культуру народу, а й визначити специфіку та межі передачі суспільних цінностей, утілених в англійськомовних анекдотах, під час їх перекладу українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про зацікавленість сучасних науковців жанром анекдоту свідчить наявність значної кількості наукових робіт, у яких вивчається цей жанр комічного, серед яких – роботи С. Бассай, М. Воробйова, М. Дмитренко, О. Лутовінова, О. Шмельова, О. Шмельов. Комічне як транслятор культурних і суспільних цінностей суспільства вивчалося О. Мороз, В. Самохіною, Ю. Савіною. Однак аналіз теоретичних джерел демонструє недостатній ступінь вивчення специфіки репрезентації в англійських анекдотах ціннісної картини світу суспільства та, відповідно, особливостей її передачі в українськомовних перекладах англійських анекдотів.

Мета статті – визначити специфіку валоративної інконгруентності як засобу передачі суспільних цінностей і створення комічного в англійськомовних анекдотах і проаналізувати специфіку відтворення валоративної інконгруентності, втіленої в англійськомовних анекдотах, під час їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Анекдот посідає особливе місце серед стилів і жанрів комічного, що існують у сучасному суспільстві, оскільки цей жанр прямо пов'язаний із проблемою комізму, сміху й гумору, складність якого зумовлена тим фактором, що багатозначність змісту текстів малої форми припускає різні аспекти їх розгляду [3, с. 26]. Анекдот являє собою коротку усну розповідь про вигадану подію злободенного побутового або суспільно-політичного змісту із жартівливим або сатиричним забарвленням і несподіваною дотепною кінцівкою [6; 7]. У лінгвістичних дослідженнях анекдот визначається так: «Анекдот – це коротка усна смішна розповідь про вигадану подію з несподіваною кінцівкою, в якій діють постійні персонажі, відомі всім носіям мови» [5, с. 96; 13, с. 20].

Специфіка анекдоту полягає в наявності в нього двох статусів: фольклорного тексту й мовленнєвого жанру, тобто він є динамічною і статичною формою водночас. Така соціокультурна функція визначає зміст анекдоту, його жанрову й національну розмаїтість, характер специфічно анекдотичного гумору. За С. Бассай [3], висока продуктивність і фольклорний характер його існування дають змогу розглядати анекдот як активно функціонуючий у соціокультурному просторі жанр, що відображає специфіку сприйняття масовою свідомістю найбільш актуальних подій громадського життя [3, с. 27], тобто серед іншого має здатність відображати суспільні цінності народу, носієм якого є автор анекдоту. В анекдотах ціннісна картина світу суспільства репрезентується через створення валоративної інконгруентності.

Сукупність ціннісних орієнтирів певної культури являє собою систему, в якій можуть бути встановлені домінуючі та периферійні характеристики [4, с. 117]. У філософській науці цінності (валоративи) розуміються як «специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини й суспільства» [10, с. 534]. Валоративну картину світу, відповідно, Д. Боголепова [4] трактує як лінгвокультурний когнітивний конструкт, що інкорпорує сукупність валоративів [4, с. 118], отже, демонструючи, що кожна культура має свою визначальну сукупність основних цінностей.

Порушення валоративних норм ґрунтується на аномаліях, які спотворюють прототипічний світ цінностей [12, с. 172], а тому об'єкт осміяння піддається нищівній критиці, характеризується негативним ставленням до об'єкта іронізування, містить негативне висміювання з метою заперечення його права на існування. Саме тому дія механізму валоративної інконгруентності є когнітивним підґрунтям реалізації іронічно-сатиричної або сатиричної тональності [9, с. 96].

Комічний ефект, який ґрунтується на механізмі валоративної інконгруентності, у цьому випадку викликається зіткнен-

ням експліцитно вираженого позитивного та імпліцитно сформованого негативного підґрунтя ситуації, в основі якого лежить недотримання загальноприйнятих і традиційних моральних настанов [11, с. 174]. Прикладом реалізації валоративної інконгруентності може слугувати анекдот: Patient: *Doctor! People keep ignoring me.* Doctor: *Next please* [15, с. 4], у якому порушення валоративних норм спостерігається на основі уявлень людини про роботу лікаря, який повинен бути чуйним до пацієнта й уміти знаходити навіть те, чого сам пацієнт не бачить. В анекдоті ж лікар, як й інші люди, просто ігнорує пацієнта, що не відповідає системі цінностей у суспільстві.

Сукупність цінностей, притаманних англомовному суспільству, визначається набором ключових концептів комічного, які використовуються в анекдотах. Так, ключові концепти комічного, що актуалізуються в анекдотах на основі валоративної інконгруентності: подружжя 'MARRIED COUPLE', СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ДИТИНА 'CHILD', ГЕНДЕР 'GENDER', ВИХОВАННЯ 'UPBRINGING', МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТОСУНКИ 'RELATIONSHIPS', КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE', ОДРУЖЕННЯ 'MARRIAGE', ЖАДІБНІСТЬ 'AVARICE', ГЛУЗУВАННЯ 'MOCK', ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ 'SENIOR PEOPLE', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', РОЗЛУЧЕННЯ 'DIVORCE', СЕКС 'SEX', СМЕРТЬ 'DEATH'.

Зокрема, як демонструє аналіз концептуального простору англійськомовних анекдотів, що базуються на валоративній інконгруентності, їх персонажами зазвичай є люди, характеризовані такими ключовими концептами комічного, як ПОДРУЖЖЯ 'MARRIED COUPLE', ДИТИНА 'CHILD', ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ 'SENIOR PEOPLE', що репрезентує основні категорії «несерйозних» людей, які можуть часто потрапляти в комічні ситуації. Наприклад, коли ключовим концептом комічного в анекдоті постає концепт подружжя 'MARRIED COUPLE', основою комічного є ненормальні, однак часто типові стосунки в родині, наприклад: *As Barb was getting to know David and his family, she was very impressed by how much his parents loved each other. "They're so thoughtful", Barb said. "Why, your dad even brings your mom a cup of hot coffee in bed every morning". After a time, Barb and David were engaged, and then married. On the way from the wedding to the reception, Barb again remarked on David's loving parents, and even the coffee in bed. "Tell me", she said, "does it run in the family?" "It sure does", replied David. "And I take after my mom" [1]. У цьому випадку, зокрема, дівчина перед одруженням знайомиться з батьками свого нареченого та дивується з того, як його батько любить матір. Однак, коли вона розповідає про це нареченому, він удається до зміни рольових стосунків у родині, заявляючи, що його дружина повинна про нього піклуватися так само, як його батько про його матір. Отже, комічне в цьому анекдоті вербалізується шляхом протиставлення, а основою комічного є зіткнення плану очікуваного, тобто того, що очікувала молода наречена від свого нареченого, та реального, тобто того, що їй запропонував наречений насправді.*

Наступним аспектом, який можна охарактеризувати виділенням ККК в англійськомовних анекдотах, що базуються на валоративній інконгруентності, є тематика анекдотів, тобто перелік ситуацій і предметних ділянок, із якими мають справу головні герої анекдотів. Зокрема, тематика анекдотів, в основі яких лежить логіко-поняттєва інконгруентність, характеризується такими ключовими концептами комічного: СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ГЕНДЕР 'GENDER', ВИХОВАННЯ 'UPBRINGING', МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТОСУНКИ 'RELATIONSHIPS', ОДРУЖЕННЯ 'MARRIAGE', РОЗЛУЧЕННЯ 'DIVORCE', СЕКС 'SEX', СМЕРТЬ 'DEATH', РЕЛІГІЯ 'RELIGION'. Наведені ключові концепти комічного характеризують основні

проблеми, з якими стикається сучасна людина, зокрема концепти СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ГЕНДЕР 'GENDER' часто співіснують і характеризують наявність у суспільстві гендерних стереотипів, які найчастіше проявляються в житті подружньої пари, наприклад: *A little boy went up to his father and asked: "Dad, where did all of my intelligence come from?" The father replied: "Well, son, you must have gotten it from your mother, 'cause I still have mine" [14].* У наведеному прикладі засобом вербалізації комічного є іронія, сутність якої полягає в тому, що чоловік натякає синові на те, що його мати не сповна розуму. У наведеному випадку відбувається стереотипізація жінки як такої, що менш розумна, ніж чоловік, а різниця способу мислення жінки та чоловіка наводить його на думку, що жінка взагалі не має розуму. Представлений анекдот демонструє поєднання двох планів: плану дитини, яка досліджує світ і ставить питання старшим, і плану батька, який, замість того щоб чесно відповісти на питання, намагається глузувати з власної дружини, що й викликає в кінцевому випадку когнітивний дисонанс, який вирішується сміховою реакцією.

Наявність серед ключових концептів комічного таких концептів, як ГЛУЗУВАННЯ 'MOCK' і КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE', говорить про те, що в англійській культурі поцінюється здатність жарти досить жорстко, наприклад, обидва наведені ключові концепти комічного актуалізуються в наступному анекдоті: *A linguistics professor was lecturing to his class. "In English", he said, "a double negative forms a positive. In some languages, though, such as Russian, a double negative is still a negative. However, there is no language wherein a double positive can form a negative". A voice from the back of the room piped up, "Yeah, right" (WJ: IR).* У цьому випадку обидва концепти стосуються студента, який заперечив твердження свого викладача про відсутність у всіх мовах подвійного ствердження як знаку непогодження з чимось. У цьому анекдоті, отже, відбувається зіткнення планів викладача, який послуговується сухими науковими фактами, і студента, який бере свій досвід із реального життя, а засобом вербалізації комічного є іронія, закладена у ствердженні *Yeah, right*.

Під час перекладу анекдотів використовуються різноманітні перекладацькі трансформації: антонімічні, метонімічні й інші заміни, спричинені необхідністю перетворення образної основи комічного, конкретизація, диференціація й генералізація значень для зняття лексико-контекстуальної невідповідності, смисловий розвиток і додавання як експлікований прояв прагматичної установки на рецептора, компенсація змістових і стилістичних втрат [8, с. 167]. Це є справедливим і для передачі валоративної інконгруентності, втіленої в анекдотах.

Розглянемо на прикладі: *At a local coffee bar, a young woman was expounding on her idea of the perfect mate to some of her friends. "The man I marry must be a shining light amongst company. He must be musical. Tell jokes. Sing. And stay home at night!" An old granny overheard and spoke up, "Honey, if that's all you want, get a TV!" [2, с. 16] – У місцевому кафе-барі молода дівчина ділилася зі своїми друзями, яким вона уявляє собі майбутнього обранця. «Чоловік, за якого я вийду заміж, повинен бути найяскравішим у компанії. Він повинен бути музичним. Розповідати жарти. Співати. І залишатися вдома вечорами!» Одна старенька підслухала цю розмову й каже: «Любонько, якщо це все, що тобі потрібно, тоді просто купи собі телевізор!» У наведеному анекдоті вербалізується ключовий концепт*

комічного одруження 'MARRIAGE', а комічне будується на основі висміювання наївних очікувань молоді дівчини стосовно її майбутнього чоловіка, що передається в іронічній репліці жінки похилого віку: *Honey, if that's all you want, get a TV!* Під час перекладу наведеного анекдоту застосовано значну кількість різноманітних перекладацьких трансформацій, однак саме іронічне висловлювання передається з використанням трансформацій додавання: *Honey, if that's all you want, get a TV! – Любонько, якщо це все, що тобі потрібно, тоді просто купи собі телевізор!* – і поєднання модуляції і граматичної заміни, коли *want* передається як *потрібно*.

Основою ж відтворення під час перекладу валоративної інконгруентності як засобу репрезентації цінностей англійського суспільства, втілених в анекдотах, уважаємо лексико-граматичні трансформації, до яких належать цілісне перетворення та антонімічний переклад. Зокрема, цілісне перетворення є одним із найбільш дієвих засобів передачі комічного в анекдотах на основі валоративної інконгруентності. Застосування наведеної перекладацької трансформації в більшості випадків зумовлене саме відмінностями концептуальних картин світу англійців та українців, зіставлення яких вимагає переструктурування всього висловлювання, як у наступному анекдоті: *Marriage is a three-ring circus: engagement ring, wedding ring, and suffering* [14] – Шлюб – це вистава на три сцени: сцена освічення, сцена одруження та сцена страждання. У наведеному анекдоті передано валоратив «шлюб» порівняно із цирком, тобто проблеми одруженої пари порівнюються із цирковою виставою, що і є джерелом комічного. Засобом творення комічного в цьому анекдоті є гра слів *three-ring circus: engagement ring, wedding ring, and suffering*. У перекладі ж наведений засіб передається шляхом цілісного перетворення через створення нового образу, на основі якого відбувається гра слів: *вистава на три сцени: сцена освічення, сцена одруження та сцена страждання*.

Дієвим засобом вирішення проблеми крос-культурної валоративної інконгруентності також є антонімічний переклад, що застосовується у випадках, коли перекладач стикається з необхідністю відтворення певних компонентів тексту анекдоту з урахуванням норм української культури, наприклад: *Little Johnny was sitting on a park bench munching on one candy bar after another. After the sixth one a man on the bench across from him said, "Son, you know eating all that candy isn't good for you. It will give you acne, rot your teeth, make you fat". Little Johnny replied, "My grandfather lived to be 107 years old". The man asked, "Did your grandfather eat 6 candy bars at a time?" Little Johnny answered, "No, he minded his own business!"* [2, с. 10] – Маленький Джонні сидів на лавці в парку й жував одну цукерку за іншою. Після шостої цукерки чоловік на лавці навпроти нього сказав: «Синку, ти знаєш, їсти всі ці цукерки шкідливо. У тебе від них будуть прищі, вони зіпсують тобі зуби, зроблять тебе товстим». Маленький Джонні відповів: «Мій дідусь дожив до 107 років». Чоловік запитав: «Твій дідусь їв 6 цукерок за раз?» Маленький Джонні відповів: «Ні, він не ліз у чужі справи!» У цьому випадку обіграється бажання дорослих постійно щось радити дітям, тобто вербалізується ключовий концепт комічного UPBRINGING 'виховання'. Якщо персонаж анекдоту під час звернення до дитини апелює поняттями «добре»/«погано», то під час перекладу в наведеному контексті більш доцільно використовувати поняття, які стосуються їжі, тобто «корисно»/«шкідливо», тому словосполучення *isn't good* піддається формальній позитивації шляхом відтворення його як *шкідливо*.

У цьому ж анекдоті спостерігаємо другий випадок антонімічного перекладу: *minded his own business – не ліз у чужі справи*, де формальна негативація поєднується із цілісним перетворенням фразеологічної одиниці, що викликано відмінностями фразеологічних фондів зіставлюваних культур.

Висновки. Валоративна інконгруентність являє собою порушення ціннісних норм суспільства (сімейних, моральних, духовних або естетичних) з метою створення комічного ефекту. Створення комічного на основі валоративної інконгруентності базується на загальнонародських критеріях оцінки «добре» – «погано» та передбачає оцінку адресатом ситуації, вербалізованої у висловлюванні, і розуміння її невідповідності нормам, закладеним у суспільстві. Отже, анекдот репрезентує ціннісну картину світу культури, в якій створюється. Перелік основних цінностей і ставлення до них виявляється в наборі ключових концептів комічного, втілених в анекдоті. Основою концептуального простору англійських анекдотів, що базуються на валоративній інконгруентності, є концепти ПОДРУЖЖЯ 'MARRIED COUPLE', ДИТИНА 'CHILD', ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ 'SENIOR PEOPLE', що характеризують основних персонажів анекдотів; СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ГЕНДЕР 'GENDER', ВИХОВАННЯ 'UPBRINGING', МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТОСУВКИ 'RELATIONSHIPS', ОДРУЖЕННЯ 'MARRIAGE', РОЗЛУЧЕННЯ 'DIVORCE', СЕКС 'SEX', СМЕРТЬ 'DEATH', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', що характеризують їх тематику, тобто основні аспекти суспільного життя. До цінностей, що актуалізуються в англійських анекдотах, належать почуття гумору й уміння дати відсіч співрозмовникові, що передається концептами ГЛУЗУВАННЯ 'MOCK' і КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE'. Під час передачі валоративної інконгруентності англійсько-українських анекдотів у перекладі застосовуються перекладацькі трансформації всіх мовних рівнів, однак основними трансформаціями, що дають змогу передати ціннісну картину світу в перекладі з урахуванням етнокультурних особливостей народів – носіїв мови оригіналу та мови перекладу – є лексико-граматичні трансформації (цілісне перетворення й антонімічний переклад).

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок, це, зокрема, – ґрунтовне вивчення проблеми інконгруентності як засобу творення комічного в анекдотах, а також подальше вивчення можливостей транслювання суспільних і культурних цінностей, утілених в анекдотах, під час їх перекладу.

Література:

1. Английские анекдоты = English Jokes / подготовка текста С.А. Матвеева. Москва: АСТ, 2014. 127 с.
2. Анекдоты на английском языке: Озвученные анекдоты на английском языке с переводом. URL: <http://tonail.com/анекдоты-на-английском-языке> (дата звернення: 14.06.2018).
3. Бассай С.М. Мовна репрезентація етнокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому анекдоті: дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2016. 299 с.
4. Боголепова Д.Н. Валоративная картина мира в американских песенных текстах Weopse, Rihanna. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 1-1. С. 117–119.
5. Воробьева М.В. Анекдот как феномен повседневной культуры советского общества (на материале анекдотов 1960–1980-х годов): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2008. 24 с.
6. Дмитренко М. Види, жанри фольклору. Анекдот. Дмитренко М. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ: Ред. часоп. «Народознавство», 2001. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/folklorvstvka2.htm> (дата звернення: 23.08.2018).

7. Лутовинова О.В. Анекдот в смеховом мире Интернета. Аналитика культурологии. 2007. № 7. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/anekdot-v-smehovom-mire-interneta> (дата звернення: 25.03.2018).
8. Марченкова І.Ю. Іронія як культурна проблема перекладу. Особливості відтворення іронії на прикладі оповідання Курта Тухольського «Берлін! Берлін!». Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 166–169.
9. Мороз О.Л. Інконгруентність як когнітивний механізм реалізації комічної тональності. Нова філологія. 2014. № 67. С. 94–98.
10. Новейший философский словарь. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.
11. Савіна Ю. Валоративна інконгруентність як механізм створення комізму (на матеріалі творів Джером К. Джерома і О. Генрі). Наукові записки. 2014. № 128. С. 173–176.
12. Самохіна В.О. Гумористична комунікація як компонент ігрової діяльності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2014. № 8. Т. 1. С. 170–174.
13. Шмелева Е.Я., Шмелев А.Д. Русский анекдот. Текст и речевой жанр. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 144 с.
14. Jokes Section. Reader's Digest. URL: <https://www.rd.com/jokes/> (дата звернення: 14.06.2018).
15. Wiseman R. 1001 Jokes. URL: <https://richardwiseman.files.wordpress.com/2011/09/jokes1.pdf> (дата звернення: 25.03.2018).

Содель А. С. Ценностная картина мира англоязычных стран, воплощенная в анекдотах, и специфика ее передачи при переводе

Аннотация. Статья посвящена изучению валоративной инконгруэнтности как средства трансляции ценностной картины мира через анекдоты. Представлен концеп-

туальный анализ англоязычных анекдотов, комическое в которых строится на основе валоративной инконгруэнтности, с целью определения основных действующих лиц, тематики и общественных ценностей, которые передаются в англоязычных анекдотах. Представлены переводческие трансформации, в частности лексико-грамматические, как действенное средство передачи валоративной инконгруэнтности при переводе англоязычных анекдотов на украинский язык.

Ключевые слова: инконгруэнтность, валоративная инконгруэнтность, общественные ценности, концептуальный анализ, анекдот, комическое, перевод, переводческие трансформации.

Sodel O. The value picture of the world of English-speaking countries, embodied in anecdotes, and the specifics of its rendering in translation

Summary. The article has been devoted to the study of valorative incongruence as a means of representing the value picture of the world through anecdotes and presents a conceptual analysis of English-language anecdotes, the comic in which is built on the basis of valorative incongruence, in order to identify the main actors, subjects and social values embodied in English anecdotes. Translation transformations, in particular lexical and grammatical ones, are presented as an effective means of transmitting valorative incongruence in the process of rendering English-language anecdotes into Ukrainian.

Key words: incongruence, valorative incongruence, social values, conceptual analysis, anecdote, comic, translation, translation transformations.